

ο άνθρωπος είναι ον κοινωνικό, δεν μπορεί να υπάρξει και να συγκροτηθεί εκτός κοινωνίας. Σ' αντίθεση τόσο με τους φιλελεύθερους (π.χ. Λοκ), όσο και με τους δεσποτικούς (π.χ. Χομπς), οι κοινωνικές σχέσεις και οι μορφές συγκρότησής τους, δεν είναι κάτι το εξωτερικό ως προς τον άνθρωπο, αλλά ενυπάρχουν και τον επικαθορίζουν οντολογικά. Αντίθετα με τον Ρουσό, ο Κροπτόκιν δε θεωρεί ότι υπήρξε μια ιδανική πρωτόγονη κατάσταση, στην οποία η αλληλοβοήθεια, η συνεργασία, η ισότητα και η δικαιοσύνη ήταν τα μοναδικά χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας από την οποία ο άνθρωπος «ξέπεσε». Αντίθετα, αυτά τα χαρακτηριστικά βρίσκονται σε μια διαρκή πάλη και αντίθεση με τον ανταγωνισμό και την τάση για εξουσία και εκμετάλλευση.

Στο βιβλίο του Αλληλοβοήθεια, ο Κροπτόκιν, βασιζόμενος στο ιστορικό παράδειγμα των βαρβαρικών φυλών που κατέκλυσαν την Ευρώπη στο τέλος της ρωμαϊκής περιόδου, θα

προσπαθήσει να πραγματευτεί μια γενεαλογία των κοινωνικών τάξεων, αλλά και τον διαρκή αγώνα των κοινωνιών για την Αυτονομία και την αυτοθέσμιση, απέναντι στην δημιουργία διαχωρισμένων εξουσιών και ελίτ που θέλουν να επιβάλουν την κυριαρχία και τις εκμεταλλευτικές κοινωνικές σχέσεις.

Όσο και εάν ο Κροπότκιν πιστεύει ότι υπάρχουν στάδια κοινωνικής οργάνωσης, από τα οποία περνάνε σχεδόν όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες, το μοντέλο εξέλιξης που παρουσιάζει δεν είναι γραμμικό, ούτε ομοιογενές σε χρονικό και χωρικό επίπεδο. Αντίθετα, ακριβώς επειδή διαφορετικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης υπάρχουν σε συγχρονία και συναντιούνται χωρικά, αντιπαρατίθενται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ο εξελικτισμός του Κροπότκιν δεν είναι γραμμικός, ούτε «ντετερμινιστικά αναπόδραστος». Το ιστορικό και κοινωνικό γίγνεσθαι παραμένει ανοικτό στην πράξη των

δρώντων υποκειμένων, στις επιλογές, τις ικανότητες και τις αδυναμίες τους.

Για τον Κροπτόκιν, λοιπόν, η αλληλοβοήθεια και η συνεργασία δεν είναι ιδανικές καταστάσεις, αλλά βασικοί όροι για την ύπαρξη της ανθρώπινης κοινωνίας. Είναι πρακτικές των ανθρώπων που συνεχίζουν να εμφανίζονται στην διαρκή πάλη ενάντια στην εξουσία και την ιδιοποίηση, γιατί πολύ απλά χωρίς αυτήν η ανθρώπινη κοινωνία θα οδηγηθεί στην καταστροφή της. Η έμφαση που δίνει ο Κροπτόκιν στην αλληλοβοήθεια και την συνεργασία έχει ακριβώς να κάνει με την ανάγκη να επαναπροσεγγίσουμε την ιστορία πέρα από την οπτική, των κυρίαρχων τάξεων. Η επίσημη αφήγηση της Ιστορίας επικεντρώνεται στην περιγραφή και ανάλυση των εξουσιαστικών σχέσεων και πρακτικών, στους πολέμους και τους ανταγωνισμούς, και στην δραστηριότητα της εκάστοτε εξουσίας. Αντίθετα, οι δραστηριότητες των Λαών και οι καθημερινές πρακτικές τους,

δυσλειτουργίες που προέκυπταν από τον ατομικό πλουτισμό, ο οποίος γινόταν αντιληπτός ως απειλή της ενότητας του γένους. Ένα πολύπλοκο σύστημα ηθικών κανόνων καθόριζε τις σχέσεις και την συμπεριφορά ανάμεσα στα μέλη του γένους, διασφαλίζοντας την ενότητα του και, μέσω αυτής, την επιβίωση των μελών του.

Ο Κροπότκιν εντοπίζει τα πρώτα δείγματα δημιουργίας προνομίων και διαχωρισμένης εξουσίας στην θρησκεία. Η θρησκεία, ως η πρώτη μορφή ιδεολογίας, έρχεται να μυστικοποιήσει τις κοινωνικές πρακτικές και τους ηθικούς κανόνες που απορρέουν από αυτές, να τις αποσπάσει από τις συγκεκριμένες υλικές συνθήκες που εξυπηρετούν και να τους δώσει μια υπερβατική διάσταση. Δημιουργείται, λοιπόν, μια κάστα ιερέων και μάγων που διαμεσολαβεί αυτήν την μυστικοποιημένη γνώση και, μέσω αυτής, διαχωρίζεται από το υπόλοιπο γένος αποκτώντας προνόμια και ασκώντας τις πρώτες μορφές εξουσίας. Ενώ οι δεσμοί του γένους ήταν

ισχυροί, οι οικογενειακοί, δηλαδή στο επίπεδο της πυρηνικής οικογένειας, διαρρηγνύονταν πολύ εύκολα. Η ισχυροποίηση της οικογένειας ως ξεχωριστού μορφώματος μέσα στο γένος σήμαινε την ξεχωριστή απόκτηση και κατοχή πλούτου και έτσι διατάρασσε την θεμελιωμένη ενότητα του γένους. Τέλος, μια σειρά από πολέμους και εισβολές συντέλεσαν στην ανάδειξη της κάστας των πολεμιστών και της στρατιωτικής εξουσίας.

Σ' αυτά τα τρία στοιχεία, δηλαδή: 1. Στην απόσπαση της γνώσης από το ίδιο το γένος και την μυστικοποίηση των κοινωνικών πρακτικών και ηθικών κανόνων που οδήγησε στην εμφάνιση των μάγων και των ιερέων. 2. Στην εμφάνιση της πατριαρχικής οικογένειας και της ατομικής ιδιοκτησίας και ισχύος που υπονόμειε την ενότητα του γένους. 3. Στη δημιουργία της κάστας των πολεμιστών με τα ειδικά προνόμια και την πρόσβαση στα αγαθά, χωρίς όμως τη συμμετοχή στην παραγωγή τους. Βλέπει ο Κροπότκιν τα σπέρματα της εμφάνισης των ταξικών κοινωνιών

και της διαχωρισμένης εξουσίας. Ο Κροπότκιν, εξετάζοντας τα βαρβαρικά φύλα και τις μεταναστεύσεις τους στην Ευρώπη στο τέλος της περιόδου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, προσπαθεί να κατανοήσει της αλλαγές που έγιναν σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο στις μορφές της κοινωνικής οργάνωσης των συγκεκριμένων φύλων, αλλά και πώς αυτές επηρέασαν την γενικότερη ιστορία της Ευρώπης κατά τον μεσαίωνα. Η περίοδος αυτή, τουλάχιστον για τον ίδιο, δεν είναι τόσο σκοτεινή εποχή, όσο την παρουσίαζε η επίσημη ιστοριογραφία της εποχής του.

Ξεκινάει προσπαθώντας να περιγράψει τη διαδικασία, μέσω της οποίας οι συγκεκριμένες φυλές πέρασαν από την μορφή κοινωνικής οργάνωσης, που η ενότητά της συγκροτούνταν βάσει της εξ αίματος συγγένειας (γένος, φατρία), σε μια νέα μορφή οργάνωσης, που η ενότητά της συγκροτούνταν κυρίως γύρω από την κοινή περιοχή διαβίωσης. Το πέρασμα από το γένος

στην κοινότητα συντελέστηκε υποβοηθούμενο από τις συχνές μεταναστεύσεις των βαρβάρων και τους πολέμους που ακολούθησαν και επέσπευσαν το διαχωρισμό των γενών σε ξεχωριστές οικογένειες, ενώ η διασπορά των φυλών και οι επιμειξίες με ξένους διευκόλυναν τη διάλυση των ενώσεων που βασίζονταν στην εξ αίματος συγγένεια. Η κοινότητα, η κοινωνική συγκρότηση με βάση μια κοινή περιοχή την οποία οι κάτοικοι της κατέχουν και προστατεύουν με κοινές προσπάθειες, ήταν αρκετά ισχυρή για να αντιστέκεται στις κυριαρχικές τάσεις των μάγων και των ιερέων, της κάστας των πολεμιστών και των πλούσιων οικογενειών.

Οι κοινότητες των χωριών αναγνώριζαν την απόκτηση της ατομικής κινητής περιουσίας(κατοικία, εργαλεία, όπλα, ζώα). Η γη, όμως, αποτελούσε την κοινή περιουσία της κοινότητας. Το Κοινό που επέτρεπε την συγκρότηση μιας ενότητας στο εσωτερικό της οποίας αναγνωρίζονταν η ανεξάρτητη οικογένεια,

της κοινότητας. Βασιζόταν, δε, στην αποζημίωση αντί την εκδίκηση, με βασικό γνώμονα την ενίσχυση και όχι την διάρρηξη των κοινοτικών δεσμών. Επίσης, στο πλαίσιο της κοινότητας, παρόλο που υπάρχει ατομική ιδιοκτησία, πλούσιοι και φτωχοί, συγκροτούνται διάφοροι μηχανισμοί αναδιανομής του πλούτου και προστασίας των φτωχών και πιο αδύναμων μελών της κοινότητας. Οι κοινότητες ενώνονται σε φατρίες και οι φατρίες σε φυλές, και πολλές φορές οι φυλές σε ομοσπονδίες φυλών. Ο Κροπτόκιν συσχετίζει την εμφάνιση της ιδέας του έθνους με αυτές τις ομοσπονδίες και όχι με το κράτος. Φυσικά η εμφάνιση του έθνους στα βαρβαρικά φύλα, όπως την παρουσιάζει ο Κροπτόκιν, δεν έχει καμία σχέση με το έθνος όπως το προσδιορίζουμε στην νεωτερικότητα, δηλαδή με το έθνος- κράτος.

Απέναντι στην κοινότητα αντιπαρατάχθηκε η εξουσία των φεουδαρχών. Η μόνιμη εγκατάσταση των φυλών και η εντατική ενασχόληση με την

γεωργία, οδήγησε την κοινότητα να εκχωρήσει τις ευθύνες του πολέμου και της άμυνας σε διαχωρισμένα στρατιωτικά σώματα που συγκροτούνταν γύρω από κάποιον οπλαρχηγό, με αντάλλαγμα την προστασία της κοινότητας. Αυτές οι ομάδες, και βασικά οι αρχηγοί τους, είχαν μεγαλύτερες δυνατότητες πλουτισμού και σιγά-σιγά μετέτρεψαν την υπόλοιπη κοινότητα σε δουλοπάροικους. Αναγκαία, όμως, συνθήκη για να μπορέσει να γίνει πραγματικά ισχυρή η εξουσία των φεουδαρχών επί των κοινοτήτων ήταν να αποσπάσουν από αυτές την απονομή της δικαιοσύνης, η οποία όπως αναφέραμε γινόταν από το σύνολο της κοινότητας. Έτσι, στα χέρια των φεουδαρχών συγκεντρώνεται η απονομή της δικαιοσύνης, η εκτελεστική εξουσία για την εφαρμογή της, καθώς και το απόθεμα που προκύπτει από τα πρόστιμα που έχουν αντικαταστήσει την εκδίκηση στο κοινοτικό δίκαιο. Μέσα σ' αυτή την κίνηση, οι πληθυσμοί που πριν ήταν ανεξάρτητοι άρχισαν να μετατρέπονται σε δουλοπάροικους και τα τελευταία υπολείμματα

εξελίσσεται μέσα από τις ιδιαίτερους συσχετισμούς και την πάλη ανάμεσα σε ποικίλες δυνάμεις. Παρόλο που στο εσωτερικό των πόλεων υπάρχει κοινωνική διαστρωμάτωση και ανισότητες, όλοι οι πολίτες συμμετέχουν στις συνελεύσεις και στην εκλογή των αξιωματούχων. Μέσα από τη συμμετοχή όλων των πολιτών, η κάθε πόλη αποκτά την ενότητα που είναι απαραίτητη για την υπεράσπιση του αυτοδιοίκητου και της ανεξαρτησίας της. Η αυξανόμενη διαφοροποίηση στην επαγγελματική απασχόληση και τις τέχνες, οδηγεί στην δημιουργία των συντεχνιών, οι οποίες δρουν παράλληλα και συμπληρωματικά με τους πολιτειακούς θεσμούς της πόλης. Οι συντεχνίες έχουν μια πολυμορφία σε σχέση με τους στόχους, τη διάρκεια, την ταξική τους σύνθεση. Οργανώνουν το δικό τους εσωτερικό δίκαιο, το οποίο επιλύει τις διαφορές και τις αντιπαραθέσεις ανάμεσα στα μέλη τους και συγκροτούν τα δικά τους στρατιωτικά σώματα, τα οποία συνεισφέρουν στην άμυνα της πόλης. Από τα

πρόστιμα δημιουργείται ένα κοινό απόθεμα, το οποίο λειτουργεί αναδιανεμητικά και προστατευτικά για τα μέλη της συντεχνίας, ενώ κάποιες περιπτώσεις, διακρίνουμε δείγματα ισότιμης συμμετοχής των γυναικών.

Για τον Κροπτόκιν, οι μεσαιωνικές πόλεις οργανώθηκαν, ουσιαστικά, ως μια διπλή συνομοσπονδία μικρών κοινοτήτων και συντεχνιών στα πλαίσια του κοινού οχυρωμένου χώρου, η οποία διασφάλιζε την διπλή μορφή οργάνωσης επαγγελματικής δραστηριότητας-τόπου διαμονής, αν και πολλές φορές οι συντεχνίες ήταν και εδαφικά προσδιορισμένες μέσα στον ιστό της πόλης. Αν και η πόλη οργανώνεται ουσιαστικά γύρω από την αγορά, στην πραγματικότητα υπήρχαν πολύ συγκεκριμένοι κανόνες που περιόριζαν την λειτουργία της αγοράς και του εμπορίου, και δεν τα άφηναν να επικαθορίσουν την κοινωνία συνολικά. Μ' αυτόν τον τρόπο αποφεύγονταν οι κερδοσκοπικές τάσεις ενάντια στο γενικό

συμφέρον των κατοίκων της πόλης και το κέρδος δεν ήταν το μοναδικό και αυτονομημένο κριτήριο της παραγωγικής δραστηριότητας. Οι μεσαιωνικές αντιλήψεις περί εμπορίου είναι πολύ διαφορετικές από αυτές της καπιταλιστικής ανεξέλεγκτης αγοράς. Ενώ, με βάση τα παραδείγματα που μας φέρνει ο Κροπότκιν, σε μεγάλο βαθμό οι συντεχνίες εφαρμόζουν συνεργατικές πρακτικές παραγωγής και εμπορίου, αγοράζοντας από κοινού την αναγκαία πρώτη ύλη και πουλώντας συλλογικά τα προϊόντα του μόχθου των μελών τους, ο ίδιος δεν ξεκαθαρίζει με ρητό τρόπο το καθεστώς ή τα καθεστώτα ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, ίσως γιατί στους συγκεκριμένους τρόπους παραγωγής ο ρόλος τους να ήταν υποδεέστερος από την ίδια την ειδικευμένη εργασία που απαιτούνταν. Για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα τα μέλη των συντεχνιών ήταν ταυτόχρονα χειρώνακτες και έμποροι. Η χειρωνακτική εργασία κατείχε περίοπτη θέση στην μεσαιωνική πόλη, σ' αντίθεση με το φέουδο, όπου ήταν

ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο, το οποίο εν τέλει υπονόμεισε την ανεξαρτησία της πόλης απέναντι στην εξουσία του βασιλιά και του συγκεντρωτικού κράτους που αναδύονταν. Ένα άλλος εξίσου σημαντικός παράγοντας που υπονόμεισε την ανεξαρτησία της πόλης και τη αρχική της φυσιογνωμία ήταν η ανάπτυξη και η ισχυροποίηση των ταξικών διαχωρισμών στο εσωτερικό της, μέσω της απόσπασης του εξωτερικού εμπορίου από την συλλογική δραστηριότητα της πόλης και τη δημιουργία ισχυρών συντεχνιών με ιδιαίτερα προνόμια απέναντι στις υπόλοιπες. Οι επιμελητές που είχαν αναλάβει να ασκούν το εξωτερικό εμπόριο στο όνομα της πόλης οργανώθηκαν σε συντεχνία εμπόρων, απέκτησαν προνόμια και προσπάθησαν να επιβάλουν περιορισμούς στην είσοδο νέων μελών στην συντεχνία, αλλά και στην εμπορική δραστηριότητα των άλλων συντεχνιών. Μια σειρά από ταξικούς αγώνες ξέσπασε στις μεσαιωνικές πόλεις ανάμεσα στις παλιές, και πλέον ισχυροποιημένες, και στις νέες,

χωρίς προνόμια, συντεχνίες. Οι προνομιούχες συντεχνίες ενισχύθηκαν από την ενσωμάτωση πολλών ευγενών στις πόλεις, οι οποίοι διατήρησαν τις σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης των δουλοπάροικων και τον πλούτο που καρπώνονταν από αυτές, και οι οποίοι κατάφεραν, σε κάποιο βαθμό, να «φεουδοποιήσουν» τα ήθη και τα έθιμα της πόλης.

Για τον Κροπτόκιν, το μεγαλύτερο λάθος των πόλεων ήταν ότι αμέλησαν τη γεωργία και στήριξαν την οικονομική τους ανάπτυξη αποκλειστικά στο εμπόριο και τη βιοτεχνία. Αυτή η επιλογή είχε πολλαπλά αποτελέσματα. Οι δουλοπάροικοι έμεναν εκτός των δικαιωμάτων της ισοπολιτείας, υπό την εξουσία των ευγενών. Το υπεράκτιο εμπόριο ώθησε τις πόλεις στην δημιουργία αποικιών και άρχισαν να διατηρούν μισθοφορικά στρατεύματα, τα οποία χρηματοδοτούνταν με δάνεια που επιβάρυναν τους πιο φτωχούς πολίτες, ενώ τα οφέλη τα

πλούτο στα χέρια λίγων στις πόλεις έπρεπε να αναζητηθεί στην εγκαθίδρυση μιας συγκεντρωτικής εξουσίας, που θα κυβερνά ελέω θεού και η οποία θα νομιμοποιείται να ασκεί οποιαδήποτε μορφή βίας. Φυσικά, αυτή η ηγεμονία δε στηρίχτηκε μονάχα στην πίστη και τον λόγο, αλλά εξίσου στο σπαθί του βασιλιά και την πυρά της εκκλησίας. Η εξέγερση των μαζών, για τον Κροπότκιν, δεν μπορεί να είναι χειραφετητική, εάν δεν διαπνέεται από μια δημιουργική δύναμη, η οποία σηματοδοτεί την αρχή μιας νέας πορείας ως προς τη μορφή της κοινωνικής οργάνωσης και τα χαρακτηριστικά που θα έχει αυτή.

Όταν οι άνθρωποι έχουν χάσει την εμπιστοσύνη στην ικανότητα τους να επιλύουν τα προβλήματα που δημιουργούνται μέσα στις ανθρώπινες κοινωνίες αναζητούν έναν σωτήρα και εναποθέτουν εν τέλει την μοίρα τους στο κράτος. Ο Κροπότκιν δεν κάνει μια ρομαντική επίκληση επιστροφής στην μεσαιωνική πόλη, στη

βαρβαρική κοινότητα, ή στο γένος των αγρίων, δεν αποζητά ένα εξιδανικευμένο χαμένο παρελθόν, όπου η αλληλοβοήθεια και η συνεργασία ήταν τα μοναδικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης «φύσης», καθώς για τον Κροπότκιν τέτοιο παρελθόν δεν υπήρξε. Αντίθετα, επικαλείται τη δυνατότητα για συγκρότηση μιας νέας μορφής χειραφετητικής κοινωνικής οργάνωσης, που θα υπερβαίνει τις προηγούμενες μορφές, γιατί θα είναι συνειδητά εξισωτική, αναρχική και κομμουνιστική. Μια δυνατότητα που η πραγμάτωση της εξαρτάται από την ικανότητα των ανθρώπων να αναδείξουν ως συνειδητά πολιτικά χαρακτηριστικά των κοινωνιών τους την αλληλοβοήθεια και την συνεργασία.

**Το παρόν αποτέλεσε μια από τις εισηγήσεις στην εκδήλωση -συζήτηση με αφορμή τα βιβλία του Πιοτρ Κροπότκιν Αλληλοβοήθεια και Το κράτος και ο ιστορικός του ρόλος που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της Ομάδας Αυτομόρφωσης της*

